

Oek de Jong. *De inktvis*. Meulenhoff

Bijna acht jaar heeft Oek de Jong niet of nauwelijks gepubliceerd. Een verhalenbundel en twee zeer succesvolle romans (*Opwaaiende zomerjurken* en *Cirkel in het gras*) vestigden zijn reputatie, maar daarna werd het stil. Menigeen heeft zich afgevraagd waarom. Vreesde de schrijver wellicht niet voor een vierde keer te kunnen voldoen aan de hooggespannen verwachtingen? Kampte hij jarenlang met een hardnekkig *writer's block*? Nu is dan eindelijk een nieuw boek van De Jong verschenen, een bundeling van twee novellen onder de titel *De inktvis*, en dat suggereert een heel andere verklaring.

Het probleem dat De Jong moet hebben dwarsgezet heeft alles te maken met de mystiek. Ook in de verhalen van *De bemelvaart van Massimo* en in de beide romans ontbreken de mystieke aspiraties niet. De hoofdpersonen worstelen met een innerlijke gespletenheid, streven naar onthechting en inzicht, verlangen naar wijsheid in een verwarrende wereld. Uit de novellen in *De inktvis* kan men afleiden dat deze worsteling, althans voor zover het de auteur betreft, inmiddels achter de rug is. De mystieke bevrijding is hem niet vreemd meer, de verlangde wijsheid is hem deelachtig geworden.

In dezelfde richting wijst zijn bijdrage aan *Hogere sferen*, de lezingencyclus van de SLAA over alchemie, gnosis, kabbala en hermetische filosofie in de kunst. De Jong schrijft op het eind van zijn lezing over de mystiek: 'Er was een tocht door een gebied vol rampspoed waaraan geen einde scheen te komen, een tocht die duurde en duurde. Ik leerde om bedelaar te zijn, om te zitten en te wachten. Tenslotte begon er langzaam iets te dagen. Het probleem van het godsbegrip verdween toen ik dit sterven, dit opgeven, deze onderworpenheid aan het lot had leren begrijpen. Vanuit dat punt begon ik de vreugde en het godsvertrouwen van mystieke schrijvers te herkennen'.

Het probleem moet zijn geweest: hoe hiervan literatuur te maken? In zijn SLAA-lezing onderscheidt De Jong twee soorten mystieke literatuur: de eerste bestaat uit de verbeelding van mystieke ervaringen, de tweede bestaat uit 'leerboeken': 'zij wijzen de pelgrim de weg, ze geven onderricht in contemplatie en meditatie, ze bieden inzicht in de werking van des menschen innerlijk'. De Jong verheimelijkt niet dat zijn voorkeur uitgaat naar de tweede soort en in de novellen van *De inktvis* is dat goed te merken.

Zowel 'De geit' (dat eerder als relatiegeschenk van zijn uitgeverij verscheen) als het titelverhaal is een 'leerboek' in de bovenbedoelde zin. In beide gevallen gaat de hoofdpersoon als een 'pelgrim' op weg naar hoger weten. Tekenen en visioenen kondigen de ophanden zijnde verlossing aan, maar voor het zover is moet eerst 'gestorven' worden; het oude 'ik' moet worden afgelegd, en pas daarna is een wedergeboorte in wijsheid en inzicht mogelijk.

Beide novellen volgen het geijkte protocol van de innerlijke metamorfose. In 'De geit' slaagt het jongetje Isaäk erin zijn 'grot' te verlaten en de 'geit' in hemzelf los te maken, waarna hij in de zon kan zien - een verwijzing (evenals de grot) naar Plato's beroemde mythe. In het langere verhaal 'De inktvis' overwint de trotse Siciliaanse visser Damiano de 'doodsheid van zijn bestaan' door middel van een pijnlijke en

verwarrende queeste, om na een verblijf van negen maanden (!) in het 'Klooster van de Schuwe Vrouwen' te worden herboren als een wijs man, levend in 'nabijheid' en 'vrijheid', dat wil zeggen: in 'onderworpenheid aan het lot'.

Mystiek is bij De Jong niet zozeer een kwestie van bovennatuurlijke bevlogenheid, als wel van eenwording met en aanvaarding van het bestaande. De symbolische beelden die de 'weg' van de hoofdpersonen markeren blijven zeer aards en concreet (een geit, een inktvis) en verwijzen vooral naar zichzelf. Maar de weg zelf kent helaas weinig verrassingen. Wat De Jong beschrijft bestaat uit variaties op de bekende diepe dalen en hoge toppen, met reminiscenties aan het gedachtegoed van neoplatonisme, christelijke mystiek en taoïstische wijsheid, hier verenigd in een even curieus als eclecticisch mengsel van eigen makelij.

Daardoor ontbreekt elke spanning, wat nog eens wordt versterkt door het schablone-achtige en soms archaische taalgebruik. 'Nog geruime tijd voelde hij zich licht, want hij was jong, hij had goed geslapen en verheugde zich onwillekeurig over de parelende frisheid van de zomerochtend. Dadendrang woelde in zijn lichaam, vond geen uitweg en sloeg in hem neer. Toen voelde de jongen zwaarte in hem opkomen', lezen we bij voorbeeld in 'De geit'. En in 'De inktvis': 'Hij stond op om zijn lichaam wat beweging te geven en liep op blote voeten heen en weer tot de staarzucht hem zomaar ergens stil deed staan. Uit zijn borst welden voortdurend diepe zuchten op, sidderend en schokkend. Hij voelde zich ontzaglijk moe'.

Krachteloze parabeltaal is dit, die de niet-ingewijde lezer op grote afstand houdt. In zijn vroegere werk exploreerde De Jong uitvoerig de worsteling die aan elke mystieke bevrijding vooraf gaat, subtiel en met veel gevoel voor psychologische nuance, terwijl (met name in *Cirkel in het gras*) ook de politieke en maatschappelijke consequenties onder ogen werden gezien. In *De inktvis* is het perspectief versmald tot dat van een exemplarisch sprookje, waarvan de uitkomst al bij voorbaat lijkt vast te staan.

Voor Oek de Jong getuigen deze novellen ongetwijfeld van een persoonlijke triomf, geschreven als ze zijn vanuit een moeizaam verworven wijsheid. Voor de lezer die niet zover is en daar ook niet naar streeft, bewijzen ze eens te meer dat spirituele zekerheid en moderne literatuur elkaar maar moeilijk verdragen. Om wijs te kunnen worden heeft De Jong, net als zijn protagonisten, eerst moeten 'sterven'. Het proza van *De inktvis* laat paradoxalerwijs zien wie er precies in hem is gestorven: de schrijver.

(de *Volkskrant*, 19-11-1993)